

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ШКОЛИ НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

д.ю.н., проф. І.Й. Бойко,

к.ю.н., доц. В.С.Кахнич

Становлення та розвиток історико-правової науки і школи на юридичному факультеті Львівського університету безпосередньо пов'язані з історією кафедри історії держави і права [2, с. 66–71]. Ця кафедра була заснована у складі юридичного факультету, згідно з дипломом австрійського імператора Йосифа II у 1784 р. Протягом 1784-1887 рр. вона мала назву «Кафедра історії німецького та австрійського права». З 1874 р. по 1887 р. кафедру очолював К. Ліске, який читав історію австрійського права. Крім нього, на кафедрі працювали Г. Рошковський, який читав філософію права і міжнародне право, Ф. Гризецький – церковне і державне право, А. Фанагор – польське приватне право, Ф. Зьродловський – римське право.

У 1887 р. спільним рішенням ректорату і сенату (вченої ради університету) на юридичному факультеті створили ще й кафедру історії польського права. Це була друга така кафедра на території коронного краю Галичини і Лодомерії. Першу створено 1877 р. в Кракові у Ягеллонському університеті. З того часу завідувачем кафедри призначено проф. О. М. Бальцера, який очолював її понад сорок років, користуючись заслуженим авторитетом і повагою в середовищі львівської інтелігенції, викладачів і студентів університету. У той час на кафедрі активізувалося вивчення історії ранньофеодальної Польщі, станового самоврядування у Польському Королівстві, періоду шляхетської Речі Посполитої (1505-1788 рр.) та іншого. Починаючи з 1887/1888 навчального року проф. О. Бальцер започаткував на кафедрі виклад предмета «Історія польського процесуального права». Курс читали протягом двох семестрів, по 5 годин щотижня. У 1894 р. через зміни навчальних планів на кафедрі було вирішено читати ще й курс з «Історії державного устрою Австрії». За нього відповідав проф. О. Бальцер [3, с. 65–72].

Кафедру історії польського права реорганізували у кафедру німецького права. П. Домбковський був призначений її завідувачем 1 січня 1916 р. Після закінчення Першої світової війни, коли відродилася незалежна Польська держава, Міністерство освіти і віросповідань Польщі 1 квітня 1919 р. присвоїло П. Домбковському вчене звання професора звичайного, а сенат у Львівському університеті обрав його на посаду завідувача реорганізованої кафедри давнього польського приватного права юридичного факультету Львівського університету.

Тоді у Львові склалася тривожна політична ситуація. Тривала українсько-польська війна за Східну Галичину, яка розпочалася 1 листопада 1918 р. – між Західноукраїнською Народною Республікою і Польською державою. Заняття в Львівському університеті довгий час фактично не проводили, кафедра і факультет не діяли. Після смерті професора історії права Львівського університету А. Гальбана П. Домбковський додатково (тимчасово) очолив ще й кафедру історії західноєвропейського права, а по смерті проф. О. Бальцера (1933) став провідним викладачем повного курсу історії держави і права Польщі.

Згідно з ухвалою Ради Міністрів Польщі від 26 лютого 1920 р. Львівському університету передано у користування будинок Галицького крайового сейму, який припинив свою діяльність фактично у 1914 р., а юридично 1918 р.

В роки Другої світової війни кафедра, як і університет в цілому, не діяла. Після відновлення у 1944 р. роботи університету створено кафедру теорії і історії держави і права. Під такою назвою кафедра функціонувала до 2008 р. У різні роки кафедру очолювали проф. П. Домбковський (1925-1934; 1944-1946), проф. П. Недбайло (1946-1954), доц. В. Калинович (1954-1960), проф. В. Сокуренько (1960-1990).

На кафедрі історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка функціонує історико-правова школа, започаткована ще в австрійський період діяльності юридичного факультету Львівського університету, коли були створені кафедри історії німецького та польського державного устрою і права [6, с. 79–81].

Засновником історико-правової наукової школи можна вважати Освальда Бальцера (1858–1933). Він народився у Ходорові, навчався на юридичних факультетах Львівського (1878–1880), Ягеллонського (1881–1882) та Берлінського (1883) університетів, а також на філософському факультеті Львівського університету (1882). У 1883 р. отримав ступінь доктора права, а в 1885 р. - габілітувався. З 1887 р. й до смерті О. Бальцер був звичайним професором і завідувачем кафедри історії польського права Львівського університету [4, с. 108–110]. У міжвоєнний період він водночас був директором інституту історії польського права Львівського університету. Ще у 1891–1894 роках учений був головним редактором часопису «Історичний кварталник» («Kwartalnik Historyczny»), згодом став ініціатором видання «Книг польського права» («Książ prawa polskiego»), заснував збірник «Вивчення історії польського права» («Studja nad historję prawa polskiego») [10, с. 173; 36, с. 20–49].

Якщо говорити про витоки історії польського права як окремого напрямку наукових досліджень у Львівському університеті, то він започаткований ще в 1811 р. зі створенням кафедри польського права, торговельного та вексельного права та процесу, яку очолив Я. Добжанський. Цей учений, поляк за національністю, надавав вивченню польського права значної уваги. Проте за наступних завідувачів кафедри (М. Штубенрауха, Ф. Туни та Й. Шольца) дослідження історії польського права було не на високому рівні, а головну увагу приділяли вивченню торговельного та вексельного права. Тому вже у 1856 р. цю кафедру перетворено на кафедру цивільного процесу, торговельного та вексельного права [33, s. 348–349].

У 1850–1880-х роках історією польського права, зокрема джерелами до її вивчення, на юридичному факультеті Львівського університету займався А. Фангор. Саме після А. Фангора історію польського права у Львівському університеті розпочав вивчати О. Бальцер.

У 1886 р. у Варшаві було опубліковано працю О. Бальцера «Гене́за Королівського трибуналу. Дослідження з історії польського судочинства XVI ст.» («Geneza Trybunału koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego XVI wieku») [20, s. 2–3]. Ця об'ємна монографія складається з чотирьох розділів, а саме: «Королівське судочинство за останніх Ягеллонів», «Спроби реформи за Сигізмунда I та Сигізмунда Августа», «Шляхта проводить реформу» та «Ординація Королівського трибуналу від 1578 р.». Об'єктом розгляду О. Бальцера у цій праці була судова реформа 1578 р., згідно з якою найвищою судовою інстанцією у Речі Посполитій став Королівський трибунал. Однак, щоб зрозуміти причини її проведення, учений детально проаналізував систему судочинства та державної влади Польщі упродовж майже усього XVI ст. Така методика дослідження властива й для наступних праць науковця.

На початку монографії «Гене́за Королівського трибуналу...» О. Бальцер охарактеризував особу короля Польщі, зазначивши, що «у середньовіччі король був представником права, джерелом найвищої справедливості, найвищим зверхником судочинства в краї» [20, s. 9]. Саме з цієї причини вчений зупинився на аналізі королівської влади в Польщі в першій половині XVI ст., зокрема на ролі короля у судочинстві. Крім того, О. Бальцер акцентував увагу на таких подіях, як утворення Речі Посполитої 1569 р., а також збільшення вагомості шляхти у вирішенні державних справ після смерті Сигізмунда Августа.

У праці «Історія устрою Польщі» («Historja ustroju Polski») [22], виданій 1914 р., О. Бальцер узагальнив свої університетські лекції з історії держави та права Польщі. У вступі до цього дослідження вчений подав загальну характеристику слов'ян, яких специфічно поділив на дві великі групи: західних (поляки, чехи та ін.) і північно-східно-південних (українці, болгари тощо).

Хронологічними межами, якими Освальд Бальцер обмежив свою характеристику історії державного устрою Польщі, є X ст. та 1795 р. На цьому часовому відтинку вчений виділив декілька етапів, а саме:

– друга половина X – початок XIII ст.: період «княжого права», який позначився «переважанням державного елемента над суспільним», тобто сильною владою князя та браком прав у більшості суспільних верств;

– 1211–1505 роки: період самоуправління станових суспільних організацій. У цей час суспільство звільнилося від надмірного впливу держави та розпалося на декілька відмежованих одне від одного станів (духовенство, шляхту, міщанство, селянство), які володіли власними правами, обов'язками, привілеями. Особливістю цього періоду було те, що кожен з цих станів домагався привілеїв лише для себе, не думаючи про інших;

– 1505–1788 роки: період шляхетської республіки. Характерними ознаками цього періоду є вивіщення шляхти над представниками інших станів. Міщани та селяни втрачають більшість своїх прав і підпадають під вплив шляхти; духовенство утримує свої привілеї, але поступається шляхті у впливі на державні справи. О. Бальцер стверджував, що цей період був періодом «переважання суспільного елемента над державним». О. Бальцер також виділив декілька етапів у цьому періоді: Радомська устава 1505 р., яка закріпила певну перевагу шляхетських сеймиків над загальним сеймом; законодавча діяльність Чотирилітнього сейму (1788–1792), зокрема прийняття Конституції 3 травня 1791 р., що спричинила зміни в устрої шляхетської Речі Посполитої, усунувши попередню диспропорцію «переважання суспільного елемента над державним» [22, s. 2–3].

Зазначимо, що Освальд Бальцер відкидав як неправомірну думку про походження польського права з норманського, яка на той час широко побутувала, особливо серед німецькомовних істориків та юристів.

У першому розділі праці «Історія устрою Польщі», під час характеристики періоду «князівського права» на теренах Польщі, О. Бальцер торкнувся питання генези Польської держави та суспільного устрою Давньої Польщі. Зокрема, він зазначав, що первісно існували лише два стани: вільні та невільні. О. Бальцер писав: «Князь розпоряджається краєм у публічних відносинах, є власником кожної незайнятої осадниками землі. Мешканці перебувають щодо нього у стосунку безпосередніх підданих (не ленників). Князь розпоряджається щодо війни та миру, є найвищим вождем, призначає та усуває урядників, здійснює найвищу урядову та судову владу, має право збору податків і данин з населення» [22, s. 4–9].

Під час характеристики організації влади О. Бальцер звертає увагу й на раду старійшин, яка то розширювала, то втрачала свої повноваження залежно від особи князя на польському троні. Особливим пунктом учений розглянув судочинство: його здійснював князь, спираючись на раду старійшин; в містах суд могли чинити й городові кметі.

Населення держави сплачувало князю данину (домашньою худобою чи дичиною, медом («чаша»); «поволовий», «поральний», «подвірний», «подимний» податки) та надавало йому певні послуги: військові (воєнна виправа, «присічка» (рубання дерев, щоб загородити дорогу ворогу), будівництво мостів і доріг, сторожа), для утримання спокою та безпеки («крик», «слід»), для комунікації князя та його урядників («підводи», «повіз»). О. Бальцер зазначив, що в цей період головну роль продовжувало відігравати звичаєве право, для якого були властиві «формалізм, символіка, простота, партикуляризм» [22, s. 9].

Особливе зацікавлення О. Бальцера викликало питання престолонаслідування у Давній Польщі. Адже саме воно, врешті-решт, призвело до поділу її території на окремі князівства: у XIII ст. ліквідовано верховну владу Великого Краківського князя. Проте, зважаючи на князівську роздробленість, роль згуртування польських земель взяла на себе Церква. Тому детально дослідник зупинився на відносинах Польщі з Римським престолом.

Деталізованої характеристики престолу Великого Краківського князя О. Бальцер торкнувся у праці «Боротьба за Краківський престол у 1202 та 1210/11 роках» («Walka o tron Krakowski w latach 1202 i 1210/11») [30]. Зокрема, в цьому дослідженні вчений аналізує причини падіння правління великопольського князя Владислава III (1194–1202) та встановлення влади Лешка I Білого.

Другий розділ праці «Історія устрою Польщі» стосується періоду самоврядування станових суспільних одиниць. О. Бальцер зазначає, що таке самоврядування постало на основі привілеїв, які полягали у двох основних вольностях: виходу з-під влади князівських податкових органів і князівських судових урядників (з обов'язком сплачувати лише основні податки). Самоврядування насамперед отримали духовенство, шляхта та міста, зокрема судове самоврядування – кметі.

Освальд Бальцер детально охарактеризував кожний суспільний стан: духовенство (привілеї 1207, 1211 та 1214–1215 років), шляхту (занепад князівської дружини та формування ленних відносин: надання землі в обмін на службу князю; отримання шляхетських гербів), міщанство (заснування (локація) міст, сплата чиншу (грошового податку) на користь власника міста, Магдебурзьке право), кметів (утворення гмін, переведення польських сіл на німецьке право з урядом «солтиса» чи на волоське право з урядом «князя» тощо) [22, s. 11–16].

Дослідник детально проаналізував судочинство в містах і селах, заснованих на нормах різного права, зокрема, лавні, в'їтівські (солтиські) суди, які судили міщан і кметів. З їхньої компетенції були вилучені найважчі кримінальні справи, які мав розглядати суд пана (власника населеного пункту). Самі в'їти та солтиси перебували під ленним судом: ним керував пан у присутності сусідніх в'їтів і солтисів. Тобто в населених пунктах, які належали князю чи приватним землевласникам (зокрема духовенству), виникли інститути станових судів. О. Бальцер також зазначав, що за часів правління Казимира Великого було проведено реформу вищого судочинства (1361): першою та другою судовими інстанціями залишалися панський і ленний суди; створено Вищий краківський суд (третья судова інстанція) та Суд «шести міст» (четверта судова інстанція).

Заміну князівської влади в Польщі на королівську О. Бальцер датував XIII ст. – коронацією Локетка після об'єднання польських земель. Далі вчений охарактеризував унії Литви та Польщі, зокрема, Кревську (1385), Віленську (1401), Городельську (1413), спадкування трону у Польському королівстві. Його увагу привернула також місцева влада: земські, повітові та старостинські уряди, а також вищі надвірні та станові уряди.

Окрема розвідка О. Бальцера присвячена питанню спадкування престолу в Польщі [24]. Ця тема була надзвичайно цікавою, оскільки після смерті Казимира III Великого припинилася династія П'ястів і відбувалися певні династичні зв'язки з угорським королем Людовиком.

В «Історії устрою Польщі» О. Бальцер охарактеризував також загальну структуру влади в Польщі: сенат, сеймики та сейми. Особливу увагу вчений приділив так званім конфедераціям (самоврядним організаціям певних станів або їхніх частин для досягнення їхніх цілей), а також організації судочинства, яке поділялося на земське, старостинське та королівське [22, s. 19–23].

Також О. Бальцер охарактеризував державні фінанси, організацію війська, розвиток права, зазначивши, що з XIII ст. існували дві основні форми законодавства – земські привілеї та статuti. Останні стосувалися насамперед судового права.

Третій розділ «Історії устрою Польщі» присвячений шляхетській Речі Посполитій. Тут автор зробив основний наголос на характеристиці шляхти як особливого замкненого стану тодішньої суспільної ієрархії Польської держави.

У цей період відбувся занепад міст, особливо через реформи «права складу» в 1507–1538 роках, які дозволили роздрібний продаж, що створило міщанству конкуренцію з боку купців. У 1565 р. також було прийнято норму, згідно з якою товари, вироблені в краї, за кордон могли вивозити лише купці, а не місцеві мешканці.

Особливу увагу вчений приділив сейму та сеймикам Речі Посполитої. Він зазначав, що від 1569 р., тобто Люблінської унії, для Польщі та Литви існував спільний Сейм, що складався зі сенату (члени – архієпископи, єпископи, воєводи та каштеляни, міністри) та Посольської ізби (члени – послы, вибрані на передсеймових сеймиках кожного воєводства) [22, s. 9–25].

Детальний аналіз польсько-литовських уній з наголосом на Люблінській унії 1569 р. О. Бальцер зробив у праці «Історична традиція польсько-литовської унії» («Tradycja dziejowa unii polsko-litewskiej») [29]. Тут учений навів характеристику Кревської, Віленської, Городельської польсько-литовських уній як спроб об'єднання Польського королівства та Великого князівства Литовського в єдиний державний організм, причини їхньої незавершеності, а також причини успішності унії 1569 р.

У праці «Історія устрою Польщі» О. Бальцер зосередився й на питаннях конфедерацій у Речі Посполитій, виборі короля, правах провінцій і судочинстві, зокрема функціонуванні нижчих земських, городських і підкоморських судів, державних фінансів і війська.

Стосовно розвитку законодавства за часів Речі Посполитої, Освальд Бальцер писав про дві великі спроби кодифікації права, а саме в 1532–1534 та 1776–1780 роках, а також низку статутів для окремих польських провінцій, зокрема Мазовщини. Урядовим реформам на цій польській землі науковець присвятив окрему працю під назвою «Мазовецький сейм під королівським урядуванням. 1526–1540 рр.» («Sejm Mazowiecki pod rządem koronnym. 1526–1540 r.») [26].

Останній розділ своєї монографії «Історія устрою Польщі» О. Бальцер присвятив реформам устрою Польщі, розпочатим у 1788 р. Зокрема, він зазначив, що Конституція, прийнята 3 травня 1791 р., не змінила становища шляхти в державі, зберігаючи її привілеї, проте підвищила становище міщанства та селянства. Окрім того, були здійснені реформи сейму та правління короля – відтепер король вже не був виборним, королівська влада стала спадковою [22, s. 32–33].

Значення реформ, проведених Чотирилітнім сеймом, О. Бальцер вбачав у їхньому спрямуванні на зміцнення Польщі й «зрівноваження держави та суспільства».

Детальніший аналіз Конституції 3 травня 1791 р. автор здійснив в однойменній праці. У ній учений також обґрунтував думку про «засаду рівноваги у суспільстві та держави і суспільства». Адже, як стверджував О. Бальцер, кожний стан суспільства, окрім загальних інтересів, має також такі, які стосуються лише його представників і жодним чином не торкаються представників інших станів. Саме задоволення цих інтересів і домагається цей стан – інтересів як матеріальних, так і моральних. Як приклад, він описав повинності різних станів у середньовіччі та в Новий час. Це допомогло вченому охарактеризувати потреби та вимоги їхніх представників, які призводили до соціального напруження в державі, спричинюючи кризи.

Освальд Бальцер вважав, що Конституція 3 травня 1791 р. була виразом «суспільного та політичного відродження [...], марального відродження народу» Польщі, проте вона не набрала тих зовнішніх форм, які були в ній задекларовані. У Конституції 3 травня 1791 р. було скасовано «золоті вольності та винятковість шляхти». О. Бальцер вважав вагомим той факт, що відмова від цих привілеїв відбулася без революції та кровопролиття, а з власної волі народу.

У праці «3 питань устрою Польщі» («Z zagadnień ustrojowych Polski») [31] О. Бальцер проаналізував причини занепаду Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. Він зробив висновок, що Польща не змогла зберегти тоді своєї державності через географічне положення та агресивні дії сусідніх держав, притаманну слов'янам неспроможність створення та утримання міцної державної організації та неправильну зовнішню політику Речі Посполитої у XVIII ст., оперту на некорисні для держави союзи.

О. Бальцер цікавився не лише історією держави та права Польщі, а й історією права інших слов'янських народів. Дослідження цієї тематики було потрібне як для порівняння, так і зважаючи на те, що Польща була населена також українцями, білорусами, представниками інших національностей (вірменами, євреями, німцями). Порівняльне дослідження історії права слов'янських народів О. Бальцер започаткував у 1900 р. своєю ґрунтовною працею «Порівняльна історія слов'янського права. Основні напрями розвитку науки і її важливі завдання» («Historia porównawcza praw słowiańskich. Główne kierunki rozwoju nauki i jej istotne zadanie») [21].

Учений зазначав, що першу спробу порівняти польське право з правом сусіднього полякам народу зробив у 1800–1801 роках польський дослідник Єжи Чацький у праці, присвяченій праву поляків і литовців. Саме 1800 рік О. Бальцер вважав датою виокремлення історії польського права як окремого напрямку юридичної науки.

У праці «Порівняльна історія слов'янського права...» Освальд Бальцер висловив певні методологічні позиції історично-правової наукової школи. Він писав: «Ми, що працюємо під гаслом начального догмату школи історичної, вважаємо, що кожне право в своїх зачатках є правом суто народним, і тому воно повинно мати початок домашній, рідний» [21, s. 7]. Пізніше, за словами О. Бальцера, право розвивається завдяки законодавчій діяльності.

З огляду на цю позицію, О. Бальцер розкритикував німецького дослідника Августа Шльоцера, який в 1767 р. уперше висловив думку про те, що законник Київської Русі «Руська Правда» був заснований на норманському праві. Учений зазначав, що це твердження А. Шльоцера було надзвичайно негативним і для польської науки. Адже згодом висловлювалися думки, що польське

право було засноване на правових засадах скандинавів, німців, франків та інших монархічних народів [21, s. 9–19].

Для дослідження права слов'янських народів О. Бальцер застосував порівняльний метод. Також він стверджував, що одним з найсуттєвіших поглядів історично-правової наукової школи має бути засадничий погляд про народні, «родинні» початки права. Насамкінець О. Бальцер прийшов до висновку, що «історія слов'янського права є лише однією частиною обширнішої історії права арійських народів, як та остання частиною історії права усього людства загалом» [21, s. 63–64].

О. Бальцер став ініціатором видання джерел з історії польського права [19]. На початку ХХ ст. О. Бальцер досліджував права львівських вірмен. Говорячи про витоки дослідження цієї тематики у Львівському університеті, зазначимо, що нею розпочав займатися ще Ф. Бішоф, який у 1855–1864 роках був професором німецького права. Зокрема, Ф. Бішоф був автором праць «Документи з історії вірмен у Львові» («Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg») та «Старе право вірмен у Львові» («Das Alte Recht der Armenier in Lemberg»), виданих у 1864 р. [9, с. 214]. У 1863/1864 н. р. Ф. Бішоф навіть читав студентам юридичного факультету Львівського університету лекції з права львівських вірмен.

О. Бальцер був знайомий з науковим доробком Ф. Бішофа й тематика права львівських вірмен зацікавила його. Зокрема, в 1909 р. опубліковано розвідку О. Бальцера «Вірменське судочинство в середньовічному Львові» («Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie») [26]. У цій праці вчений порушив такі питання: права вірмен за привілеєм, наданим польським королем Казимиром III Великим Львову 1356 р.; роль старійшин вірменської громади як складової вірменського судочинства в добу середньовіччя; вірменське вйтівство та вірменські вйтівські суди; королівське законодавство 1469–1523 років щодо вірменського судочинства. Також О. Бальцер навів тексти документів, які стосуються права львівських вірмен, зокрема, «Привілей заснування вірменського вйтівства у Львові від 23 листопада 1462 р.» [26, s. 178–181], низку королівських декретів.

У праці «Вірменський статут, затверджений Сигізмундом I у 1519 р.» («Statut ormiański w zatwierdzeniu Zygmunta I z r. 1519») [28] О. Бальцер розглянув один з головних правових документів, який забезпечував регулювання життя та діяльності вірмен Львова від XVI ст. «Вірменський статут» був затверджений Сигізмундом I на Пьотрковському сеймі 5 березня 1519 р. Цьому документу передувала суперечка львівських вірмен і міських влад Львова щодо норм вірменського права в міському судочинстві. Детально проаналізувавши латинський текст «Вірменського статуту» 1519 р., присвячені йому наукові праці, а також інші статuti вірменського права, засновані на вірменському звичаєвому праві, зокрема «Датастанагірк», О. Бальцер охарактеризував статті, які не ввійшли до «Вірменського статуту» 1519 р. Далі вчений проаналізував статті статуту 1519 р., почерпнуті з таких пам'яток права вірмен, як «Датастанагірк», «Сирійсько-римська юридична книга», а також зі збірників польського та німецького права.

Потім О. Бальцер зробив аналіз привілеїв, наданих польськими королями вірменам Львова. Зокрема, він зазначив, що один з перших таких привілеїв був наданий вірменам польською королевою Ядвігою у 1387 р. У ньому йшлося про те, що вірменська громада Львова може користуватися своїм власним юридичним статутом. Проте у цьому привілеї наголошувалося на таких правах не лише для вірмен, а й для українців, «сарацинів» (татар) та євреїв. У привілеї Львову 1356 р. Казимир III Великий надав вірменам, євреям, татарам і українцям право сидіння «suae nationis iure» («на своєму національному праві»). Згодом, у 1474 р. міська влада Львова на вимогу старійшин вірменської громади підтвердила права вірмен Львова судитися за нормами свого права.

О. Бальцер намагався простежити історію кодифікації вірменського звичаєвого права аж до статуту 1519 р. Про «Вірменський статут» учений зазначив, що найбільшу увагу він зосереджує на матеріальних справах, натомість мало уваги звертає на процесуальне право.

Наступна праця О. Бальцера, присвячена праву вірмен на теренах Речі Посполитої – «Порядок судів і справ на вірменському праві від 1604 р.» («Porządek sądów i spraw prawa ormiańskiego z r. 1604») [25]. Цей правовий документ, назву якого винесено у заголовок праці О. Бальцера, створено у Львові для потреб вірменських судів. Його текст був остаточно сформований старійшинами вірменської громади в 1604 р. О. Бальцер охарактеризував три редакції згаданого документа: найстарішу вірменською мовою та дві новіші польською мовою [25, s. 4–64]. Учений зазначав, що у багатьох аспектах «Порядок судів...» спирається на «Вірменський статут» 1519 р. У досліджуваній праці О. Бальцер навів польський текст «Порядку судів...» 1604 р., зробив його детальну характеристику, зокрема описав відносини вірмен зі своїми старійшинами та львівським вйтіом, вірменські суди, специфіку винесення вироків, порядку апеляцій, укладання заповітів, боргових розписок тощо.

Як бачимо, дуже велику роль в історико-правових дослідженнях О. Бальцера відігравали історичні джерела, як-от, нормативні акти, на підставі аналізу яких і здійснювалися дослідження. Так, О. Бальцер в дослідженні історії права надзвичайно вагому роль надавав вивченню та публікації давніх джерел, які могли б допомогти висвітлити питання законодавства та державного устрою Польщі від часів середньовіччя до 1795 р.

Однією з таких праць є «Державна скарбниця та Королівський архів в перед'ягеллонську добу» («Skarbiec i Archiwum Koronne w dobie przedjagielloń») [27, с. 623]. Зокрема, в додатках до цієї

ґрунтовної праці наведено назви документальних матеріалів, які можуть стати важливим джерелом для дослідників історії польського права. Також у ній охарактеризовано «державну королівську скарбницю, як [...] юридично-державний інститут», без якого неможливе функціонування пізньосередньовічної Польщі.

До джерелознавчих праць О. Бальцера належать також «Канцелярії та муніципальні записи XVIII ст.» («Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII») [23] та «Modus eligendi regis від початку XVI ст.» («Modus eligendi regis z początku XVI wieku»).

Ще одним дослідником історії держави і права Польщі був Алойзій Віняж (1868–1912). Він народився у Львові, був випускником юридичного факультету Львівського університету (1889), навчався також у Відні та Берліні. У 1890 р. А. Віняж отримав ступінь доктора права, а в 1895 р. – габілітувався. Певний час він працював секретарем Львівського університету, а впродовж 1896–1912 років був доцентом кафедри історії польського права юридичного факультету цього вищого навчального закладу. А. Віняж написав, зокрема, такі праці з історії польського звичаєвого права: статті «Божі суди в Польщі» («Sądy Boże w Polsce») (1891) та «Забобони в статутах Казимира Великого» («Prejudykaty w Statutach Kazimierza Wielkiego») (1895) [12, с. 290].

Одним з учнів О. Бальцера був український правознавець Микола Чубатий – дослідник історії українського права. Він народився 1889 р. у Тернополі. Упродовж 1913–1917 років навчався на філософських факультетах Львівського та Віденського університетів, а у 1917–1918 роках – на юридичному факультеті Львівського університету. Зокрема, саме тоді за порадою О. Бальцера він розпочав спеціалізуватися у сфері дослідження історії українського права. У час існування ЗУНР М. Чубатий брав активну участь у політичній діяльності. У 1919 р. він мав зайняти посаду доцента кафедри історії українського права Кам'янець-Подільського університету, проте війна перешкодила цим планам. Упродовж 1921–1923 років М. Чубатий був професором історії українського права Українського таємного університету у Львові. За своє життя він написав близько тисячі праць. Серед них на період його роботи з організації Українського університету у Львові та праці у ньому припадають: «Державний лад на Західній Області Української Народної Республіки» (Львів, 1920), «Огляд історії українського права» (Львів, 1921, 1922), «Правне становище Церкви в козацькій державі» (Львів, 1925).

Серед послідовників О. Бальцера був і проф. Пшемислав Домбковський (1877–1950), який займався історією польського судочинства та історією західноєвропейського права. Він народився у Львові, в 1898 р. закінчив юридичний факультет Львівського університету, після чого продовжив навчання в університетах Берліна та Парижа [5, с. 23–24]. У 1900 р. П. Домбковський отримав ступінь доктора права. В 1906 р. він габілітувався з польського права на підставі роботи «Покарання в польському середньовічному праві» («Rękojemstwo w prawie polskim średniowiecznym»), а в 1913 р. – з німецького права на підставі праці «Право застави в саксонському, швабському та німецькому «зерцалах» («Prawo zastawu w zwierciadłach saskim, szwabskim i niemieckim»). З 1906 р. Пшемислав Домбковський працював на юридичному факультеті Львівського університету. У 1916–1919 роках очолював кафедру історії німецького права, а в 1920–1939 роках – кафедру давнього польського права. Водночас керував інститутами історії польського судочинства та історії західноєвропейського права Львівського університету. Вчений займався історією польського цивільного права, історією литовського та німецького права. Серед праць П. Домбковського – «Абетка давнього польського права» («Księga alfabetyczna dawnego prawa polskiego») (Львів, 1932) [37, с. 90].

П. Домбковський заслуговує особливої уваги, адже, як стверджує проф. Б. Й. Тищик, це був вчений з великої літери. На формування його наукового світогляду вплинули такі відомі вчені-юристи Львівського університету, як В. Абрагам, С. Шаховський, С. Гломбінський, лекції та практичні заняття яких П. Домбковський відвідував, будучи студентом. Проте найбільший вплив на нього мав професор О. Бальцер (читав лекції з історії польського права та історії державного устрою Австрії). Саме під його впливом П. Домбковський написав працю «Польське приватне право» (1910–1911), базовану на архівних джерелах (що характерне для представників наукової школи О. Бальцера). Згодом за порадою О. Бальцера П. Домбковський глибше зосередився на вивченні польського приватного права. Цій тематиці присвячені такі праці вченого, як «Ще раз про відповідальність у польському праві» та «Про затвердження угод під загрозою безчестя у польському середньовічному праві». У цих працях вже простежується розширення наукових інтересів вченого на проблеми історії права давньої Польщі. У міжвоєнний період він написав підручник для студентів «Нариси польського приватного права» (1920), досліджував політику руських сеймиків XVII–XVIII ст. щодо євреїв, зміст статей «Руської Правди» та питання поширення французького права у Польщі. Учений виховав багатьох відомих юристів, викладачів юридичного факультету Львівського університету: Кароля Кораного, Войцеха Гейноша, Яна Адамуса, Станіслава Шреневського, Лєслава Паулі, Едварда Гінтовт-Дзевалтовського, котрі поглиблювали дослідження історії держави і права зарубіжних країн та Польщі [17, с. 14–23].

Серед найближчих наукових сподвижників П. Домбковського варто назвати Земовита Соху. Він народився 1903 р. у Тереховлі. У 1921–1925 роках навчався на юридичному факультеті Львівського університету й лише в 1930 р. отримав ступінь доктора права на підставі наукової роботи «Про законодавство єпархіальних соборів у Польщі в XV та XVI ст.» («O ustawodawstwie synodów

diecezjalnych w Polsce w XV i XVI w.»). Спочатку З. Соха працював демонстратором кафедри історії устрою Польщі О. Бальцера (1925–1927), згодом – асистентом кафедри канонічного права В. Абрагама (1930–1933), асистентом кафедри історії польського права П. Домбковського (1933–1939). Найвідомішою працею З. Сохи є «Деякі зауваження про законодавство єпархіальних соборів у Польщі в XV і XVI ст. на пізнішому суспільному тлі» («Kilka uwag o ustawodawstwie synodów diecezjalnych w Polsce w XV i początku XVI wieku na tle ówczesnych prądów społecznych») (1927).

Наукова школа «Історія держави і права неслов'янських народів» розвивалася у Львівському університеті з другої половини 1850-х років, адже саме з 1855 р. на його юридичному факультеті існувала кафедра німецького права (спочатку нею завідував Ф. Бішоф, згодом – Г. Бруннер). У 1865 р. Ф. Бішоф опублікував праці «Статті з історії магдебурзького права» («Beiträge zur Geschichte des Magdeburger Rechts») та «Про німецький правовий кодекс Краківської бібліотеки» («Über des deutschen Rechtskodex der Krakauer Bibliothek»), у яких підсумував свій науковий доробок з історії німецького права львівського періоду діяльності [9, с. 214]. З другої половини 1850-х років він викладав студентам-юристам Львівського університету історію німецької держави та права, яку згодом почав викладати Г. Бруннер.

Німець Г. Бруннер свої наукові погляди виклав у працях «Дарування землі меровінгів і агілолфінгів» («Die Landschenkungen der Merowinger und Agilolfinger») (Берлін, 1885), «Основи історії німецького права» («Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte») (Лейпциг, 1901) та «Історія німецького права» («Deutsche Rechtsgeschichte») (Лейпциг, 1887–1892).

У 1870–1880-х роках історію німецької держави та права на юридичному факультеті Львівського університету викладав і досліджував Е. Буль.

Згодом наукова школа напряму «Історія держави і права неслов'янських народів» у Львівському університеті була представлена вже згаданим П. Домбковським (історія права німців), а також іншими дослідниками. Серед них назвемо історика середньовічного права Альфреда Гальбана (1865–1926). Він народився у Кракові, навчався на юридичному факультеті Ягеллонського університету, згодом – у Берліні та Парижі. У 1887 р. отримав ступінь доктора права, а в 1894 р. габілітувався з канонічного права (робота «Про папську турботу» («О опіесе папєskiej»), 1889), згодом – з німецького права («Дослідження з історії нерухомої власності в германських народів» («Studia nad historią własności nieruchomej u ludów germańskich»), 1892). Протягом життя А. Гальбан працював у Фінансовій прокуратурі у Відні, Галицькому намісництві, проводив наукові дослідження у Санкт-Петербурзі, Києві та Харкові, викладав на юридичному факультеті Чернівецького університету. З 1905 р. він був звичайним професором порівняльного правознавства з обов'язком викладання спецкурсів з німецького права у Львівському університеті. До наукових зацікавлень ученого належало середньовічне німецьке право. Серед його праць – «Римське право в германських національних державах» («Das römische Recht in den germanischen Volksstaaten») (1899–1901), «До історії німецького права на Поділлі, Волині та Україні» («Zur Geschichte des deutschen Rechtes in Podolien, Wolhynien und der Ukraine») (1896) [13, с. 321].

Як і П. Домбковський, історик права М. Бобжинський (1849–1935) займався польським і німецьким правом. Він народився у Кракові, закінчив юридичний факультет Ягеллонського університету (1871), згодом навчався в Страсбурзькому університеті. У 1872 р. отримав ступінь доктора права, наступного року габілітувався з польського права, а в 1875 р. – з німецького права. У 1870-х роках М. Бобжинський працював доцентом, згодом – професором юридичного факультету Ягеллонського університету. Впродовж 1893–1901 років обіймав посаду почесного професора польського та німецького права Львівського університету, викладаючи курси «Історія парламентаризму у Польщі» та «Історія італійців у Польщі». Серед наукових зацікавлень М. Бобжинського були історія Польщі, історія польського та німецького права. Серед його праць юридичної тематики – «Про нішавське законодавство Казимира Ягеллончика» («O ustawodawstwie niezawskim Kazimierza Jagiellończyka») (1873), багатотомник «Пам'ятки польського стародавнього права» («Starodawne prawa polskiego pomniki») (1874–1885), «Нарис історії німецького права» («Historia prawa niemieckiego w zagysie...») (1876) [7, с. 217–218].

Автор праці «Історія німецького права» («Historja prawa niemieckiego») (1886) Александр Янович народився у 1843 р. у Львові. Він закінчив юридичний факультет Львівського університету, у 1867 р. отримав ступінь доктора права. Упродовж 1881/1882 н. р. обіймав посаду приват-доцента на кафедрі цивільного права, у 1882/1883 н. р. – приват-доцента історії держави та права юридичного факультету Львівського університету. З 1883 р. учений був надзвичайним професором, а з 1887 р. звичайним професором німецького права.

Канонічне право було об'єктом вивчення та дослідження викладачів юридичного факультету від часу його заснування. Так, ще у 1784 р. у його структурі було створено кафедру канонічного права (згодом – кафедра канонічного та римського права, окрема кафедра канонічного права) [33, с. 348–349].

Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. канонічне право у Львівському університеті досліджували проф. Я. Амброз, Ф. Зоммаруга, Я. Добжанський, Б. Барон, А. Гаймбергер, Ф. Коттер, О. Мор. Проте ці вчені, окрім канонічного права, займалися й іншими галузями права (римським, торговельним та вексельним), тому їхні дослідження не були комплексними та систематизованими.

Лише в останній чверті XIX – першій третині XX ст. наукове дослідження в галузі канонічного права на юридичному факультеті Львівського університету набуло розвитку. Цьому сприяли Юзеф Кашніца, Владислав Абрагам, Леон Гальбан, Тадеуш Сільницький, Пйотр Калва, Єжи Яглаж.

Юзеф Кашніца народився 1834 р. у місті Динів (нині Підкарпатського воєводства Польщі). Юридичну освіту здобув у Ягеллонському та Віденському університетах, отримав ступінь доктора права за роботу «Право та церковне право: вступне дослідження місця церковного права в юриспруденції сучасності» («Recht und Kirchenrecht: einleitende Untersuchung ueber die Stellung des Kirchenrechts zur Rechtswissenschaft der Gegenwart») (1856). У 1860-х – першій половині 1880-х років Ю. Кашніца працював державним службовцем у Відні, професором енциклопедії права та канонічного права Головної школи у Варшаві. У 1885–1887 роках він займав посаду звичайного професора канонічного права Львівського університету [9, с. 593].

Владислав Абрагам (1860–1941) народився в Самборі. Навчався на юридичному факультеті Львівського, Ягеллонського та Берлінського університетів. У 1883 р. отримав ступінь доктора права, а 1886 р. габілітувався з канонічного права на підставі роботи «Інквізиційний процес у законах Інокентія III та в сучасній науці» («Proces inkwizycyjny w ustawach Innocentego III i we współczesnej pauce»). Після цього В. Абрагам два роки пропрацював приват-доцентом канонічного права у Ягеллонському університеті, а впродовж 1888–1939 років був професором канонічного права Львівського університету. До 1936 р. В. Абрагам також керував у Львівському університеті інститутом канонічного права. До наукових інтересів В. Абрагама належали канонічне право середньовічної Польщі, давнє польське звичаєве право, сімейне право. Він став тогочасним провідним істориком права, який спеціалізувався на канонічному праві. Серед праць Владислава Абрагама початкового періоду його наукової діяльності – «Церковна організація в Польщі першої половини XII ст.» («Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII») (1890), «Постання Римо-католицької Церкви на Русі» («Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi») (1904), «Початки Римо-католицького архієпископства у Львові» («Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie») (1909), «Польща та християнізація Литви» («Polska a chrzest Litwy») (1914), «Укладання шлюбу у польському звичаєвому праві» («Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem») (1925) [11, с. 119].

У праці «Утворення Римо-католицького єпископства в Кам'янці-Подільському» («Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim»). Абрагам торкнувся таких питань, як утворення єпископства та капітули, охарактеризував наступних Кам'янецьких єпископів.

Історик канонічного права Леон Гальбан народився 1893 р. у Кракові. Він вивчав право у Львівському (1912–1914), Віденському (1914–1915) університетах, а також у Греноблі. У 1916 р. Л. Гальбан отримав ступінь доктора права, а в другій половині 1920-х років габілітувався з канонічного права. Після цього протягом 1926–1939 років він працював доцентом і професором канонічного права Львівського університету. До наукових зацікавлень Л. Гальбана належали історія польського канонічного права, історія Церкви. Цим питанням присвячені його праці «Релігія у Третньому Рейху» («Religia w Trzeciej Rzeszy») (Львів, 1936), «Конфлікт папства та імперії» («Konflikt papieżstwa z cesarstwem») (Львів, 1939) [38, s.93].

Історик Церкви Тадеуш Сільницький народився у 1889 р. Він навчався на філософському факультеті Львівського університету, в 1914 р. здобув ступінь доктора права за роботу «Право вибору королів у Ягеллонську добу» («Prawo elekcji królów w dobie jagiellońskiej»). З 1920 р. Т. Сільницький відвідував семінар В. Абрагама на юридичному факультеті Львівського університету, а в 1927 р. габілітувався з канонічного права на підставі роботи «Архидіаконство в Польщі» («Organizacja archidiaconatu w Polsce»). Протягом 1921–1929 років він був асистентом кафедри канонічного права Львівського університету.

Священик Пйотр Калва (1893–1974) навчався на факультеті права та суспільно-економічних наук (1918–1922), а також факультеті канонічного права (1922–1923) Люблінського університету. У 1926 р. він отримав ступінь доктора права, а в 1934 р. габілітувався на підставі наукової роботи «Виникнення та розвиток польської «коляди» як церковної данини. Юридично-історичне дослідження» («Powstanie i rozwój polskiej koledy jako daniny kościelnej. Studium prawno-historyczne»). У 1916–1918 роках він був вікарієм, у 1923–1934 роках викладав у Духовній семінарії в Кельце, Люблінському університеті. Протягом 1934–1939 років П. Калва був доцентом канонічного права Львівського університету. В цей період він написав праці «Наслідки укладання цивільного шлюбу в церковному праві» («Skutki adopcji suwylnej w kościelnym prawie małżeńskim») (1935) та «Перший польський Пленарний Синод» («Pierwszy polski Synod Plenarny...») (1939) [15, с. 575].

Католицький священик Єжи Яглаж закінчив теологічний факультет Львівського університету, навчався також на семінарах В. Абрагама з канонічного права. Він отримав ступінь доктора теології, написавши працю «Про способи взаємодії католицьких чинників під час реформи сімейного права у Польщі» («O sposobach współdziałania czynników katolickich przy reformie prawa małżeńskiego w Polsce»). Протягом 1937–1939 років працював асистентом кафедри канонічного права Львівського університету. Також Є. Яглаж займався питаннями сімейного права, якому присвятив свою працю «Зауваження до кодифікації сімейного права в Польщі» («Uwagi do kodyfikacji prawa małżeńskiego w Polsce») (1931).

Римське право було неймовірно важливим напрямом наукових досліджень викладачів юридичного факультету Львівського університету від часу його створення. Спершу римське право у Львівському університеті викладав Б. Борзага [27, с. 232]. А у 1797 р. кафедру цивільного, пандектного та кримінального права, яку очолював Б. Борзага, перетворили на кафедру римського та цивільного права. Її очолив Ф. Маркс.

Викладачами римського права в першій половині XIX ст. на юридичному факультеті Львівського університету були Й. Вінівартер, І. Грасль, А. Фангор, Ф. Коттер. Проте цих учених найбільше цікавило австрійське цивільне право та канонічне право. Одним з найзначніших дослідників римського права в цей час став А. Гаймбергер, котрий написав ґрунтовний підручник для вищих шкіл «Римське приватне право...» («*Jus romanum privatum...*»).

Вже у другій половині XIX ст. (1850–1860-ті роки) римське право на юридичному факультеті Львівського університету розвивав Й. Зельонацький – один з найвідоміших тогочасних дослідників римського права, автор праць «Пандекта або лекції з римського приватного права» («*Pandekta czyli wykład prawa prywatnego rzymskiego*») (1862–63) та «Наука про власність згідно з римським правом» («*Nauka o posiadaniu i o zasiedzeniu własności według prawa rzymskiego*») (1862).

Римське право з останньої чверті XIX ст. на юридичному факультеті Львівського університету досліджували Фердинанд Жрудловський, Станіслав Шаховський, Леон Пінінський, Марцелій Хлямтач, Ігнацій Кошембар-Лисковський, Вацлав Осуховський та Мечислав Пойнар, Олександр Надрага.

Фердинанд Жрудловський народився в 1843 р. у Львові. Він закінчив юридичний факультет Львівського університету, отримав ступінь доктора права, а в 1866 р. пройшов габілітацію з цивільного права. Спочатку молодий учений обіймав посаду суплента, згодом – надзвичайного професора (1868–1870), звичайного професора (1870–1872) цивільного права юридичного факультету Львівського університету. У 1872–1889 роках він очолював кафедру римського права цього вищого навчального закладу. Саме як історик римського права Ф. Жрудловський здобув визнання наукових кіл. Популярними стали його праці «Інститути та історія римського приватного права» («*Instytucje i historia prywatnego prawa rzymskiego*») (Львів, 1889) та «Пандекта римського приватного права» («*Pandekta prywatnego prawa rzymskiego*») (Львів, 1889) [14, с. 500].

Станіслав Шаховський (1838–1906) навчався на юридичних факультетах Гейдельберзького, Паризького та Львівського університетів. У 1872 р. він здобув ступінь доктора права. З 1877 р. обіймав посаду приват-доцента, з 1894 р. – надзвичайного професора, а з 1902 р. – звичайного професора римського права Львівського університету. Як юрист-науковець, С. Шаховський цікавився приватним римським правом, написав працю «Про заробіток грошей» («*De pecunia constituta*») (1868).

Леон Пінінський народився 1857 р. у Львові. Впродовж 1874–1878 років навчався на юридичному факультеті Львівського університету, стажувався у Лейпцизі, Берліні та Відні, а в 1880 р. отримав ступінь доктора права. У 1886–1891 роках Л. Пінінський був приват-доцентом, 1891–1898 роках – звичайним професором кафедри римського права юридичного факультету Львівського університету. Упродовж 1898–1903 років він був намісником Галичини. У міжвоєнний період повернувся до викладацької діяльності у Львівському університеті, очолюючи майже до самої смерті у 1938 р. кафедру римського права. Серед наукових праць Л. Пінінського – двотомник «Фактичні обставини придбання речі у володіння за загальним правом» («*Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbes nach gemeinem Rechte*») (Лейпциг, 1885–1888), «Поняття та межі права власності у римському праві» («*Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego*») (Львів, 1900).

У статті «Під враженням «Роздумів» Марка Аврелія» («*Pod wrażeniem «Rozmyślan» Marka Aurelego*») Л. Пінінський проаналізував вплив філософії римського імператора Марка Аврелія на норми римського права, зокрема на «моральний обов'язок». В іншій статті, а саме «Концепція та межі права власності за римським правом» («*Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego*») цей відомий дослідник писав, що «право приватної власності існує споконвіку і в усіх державах є підвалиною врегулювання суспільних відносин». Леон Пінінський стверджував, що право власності належить до майнових прав і є гарантованою приписами закону можливістю господарського користування певною фізичною річчю. Далі учений охарактеризував теорію обмеженого права власності, акцентував увагу на праві власності на нерухомість тощо, опираючись на праці римських юристів, зокрема, Ульпіана [35, с. 3–18].

Марцелій Хлямтач народився 1865 р. у селі Шарпанці (тепер Сокальського району Львівської області). Юридичну освіту здобув у Львівському, Віденському та Берлінському університетах. У 1898–1900 роках він був приват-доцентом, у 1900–1904 роках – надзвичайним професором, а з 1904 р. – звичайним професором кафедри римського права юридичного факультету Львівського університету. Розпочавши свою роботу ще у Францисканському університеті, він продовжував її в Університеті Яна Казимира у Львові протягом усього періоду його існування. Марцелій Хлямтач досліджував римське право та сучасне німецьке право. Серед його праць першого періоду діяльності наведемо «Правова природа передачі права власності на основі традиції в римському праві» («*Die rechtliche Natur der Uebereinigungsart durch Tradition im roemischen Recht*») (Львів, 1897), яка здобула молодому вченому визнання й допомогла отримати посаду в університеті.

З 1900 р. надзвичайним професором, а в 1906–1916 роках – звичайним професором кафедри римського права у Львівському університеті був Ігнацій Кошембар-Лисковський (1864–1945). Вихованець юридичного факультету Берлінського університету, доктор права, він габілітувався з римського права на підставі роботи «Теорія відводу за класичним римським правом» («Die Theorie der Exceptionen nach klassischen römischen Recht») (1894) й згодом працював у судових органах Берліна, завідував кафедрою римського права Фрайбурзького університету. Серед праць І. Кошембара-Лисковського львівського періоду – «Місце римського права в загальному цивільному праві» («Stanowisko prawa rzymskiego w powszechnej ustawie cywilnej») (Львів, 1911), «Концепція права» («Pojęcie prawa») (Львів, 1912) [16, с. 663]. Остання праця І. Кошембара-Лисковського потребує детальнішого розгляду.

У статті «Концепція права» («Pojęcie prawa») дослідник писав, що «На запитання, чим є право, ми, правознавці, відповідаємо: правом є система обов'язкових правил для суспільного життя народу, додаючи часто для «етичного» суспільного життя і «на певній території», чим зазначається, що право встановлюється державною владою і є обов'язковим лише у цій державі і є виразом державної влади. Таке поняття права є прийнятим у колах правознавців, і не тільки. Воно отримало визначення «формальне право», а чинне в цій державі формальне право – «позитивне право».

Далі Ігнацій Кошембар-Лисковський писав, що поняття права повинно мати певний зміст, котрий вказує, яку роль право відіграє у суспільному житті народу та яке його завдання й особливості поза суспільним життям. Адже такий зміст права знаходимо не лише у загальних правових засадах, його повинно мати й саме поняття права – він становить сутність права. На думку І. Кошембара-Лисковського, дефініція права має окреслити право, не яким воно повинно бути відповідно до суб'єктивного сприйняття, а яким воно є у реальних людських відносинах.

Дослідник наводить такі визначення права, зокрема у римському праві, як «сила», «система впорядкованого егоїзму», «зібрання усіх засад, які обмежують свободу особистості», «політика влади» тощо. Далі він подав своє визначення права: «Право є етичною рівновагою у суспільних і господарських відносинах між людьми» [34, с. 4–45].

У міжвоєнний період, в очоленому Л. Пінінським і М. Хлямтачем інституті римського права та двох кафедрах римського права працювали відомі згодом юристи Вацлав Осуховський та Мечислав Пойнар [32, с. 35].

Вацлав Осуховський (1906–1988) народився у Тернополі. Він навчався на юридичному та філософському факультетах Львівського університету, стажувався в Римі, був доктором філософії, а з 1930 р. за роботу «Між пропозиціями: дослідження проблеми специфікації в класичному римському праві» («Media sententia: studium nad zagadnieniem specyfikacji w klasycznym prawie rzymskim») отримав ще й ступінь доктора права. У 1933 р. В. Осуховський, який уже працював асистентом кафедри римського права Л. Пінінського, габілітувався з римського права. Згодом, у 1937–1939 роках В. Осуховський був надзвичайним професором римського права та директором наукового інституту римського права Львівського університету. В. Осуховський – автор праці «Про непозначені договірні правовідносини в класичному римському праві» («O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim») (Львів, 1933).

Випускник юридичного факультету Львівського університету 1934 р. Мечислав Пойнар народився 1913 р. на теренах сучасного Підкарпатського воєводства Польщі. У 1935–1939 роках він працював асистентом кафедри римського права Львівського університету.

Українець Олександр Надрага народився 1885 р. у Бережанах (нині Тернопільської області). З 1904 р. він навчався на юридичному факультеті Львівського університету. У 1911 р. молодий юрист здобув ступінь доктора права. З 1919 р. він був адвокатом у Львові, одним з керівників Львівської колегії адвокатів. У 1921–1925 роках О. Надрага був професором юридичного факультету Українського університету у Львові, де викладав римське право. Згодом, у 1940–1941, 1944–1947 роках він викладав історію права на юридичному факультеті Львівського університету. О. Надрага був членом НТШ, Спілки українських адвокатів, членом редакції журналу «Життя і право».

Отож, такі наукові школи юридичного факультету Львівського університету останньої чверті XIX – першої третини XX ст., як історії держави і права Польщі, України та інших слов'янських земель, історії держави і права неслов'янських народів, канонічного права та римського права, можна об'єднати в єдиний науковий напрям «Історія держави і права», оскільки об'єкти дослідження, а подекуди й предмети дослідження цих наукових шкіл часто перетинаються.

Наукова школа історії держави і права Польщі, України та інших слов'янських земель представлена, насамперед, її засновником Освальдом Бальцером, в основу своїх досліджень ставила критичне опрацювання першоджерел. До наукових зацікавлень О. Бальцера належали історія держави і права Давньої Польщі та Речі Посполитої (1569–1795), а також порівняльне дослідження права різних слов'янських народів. Заслугою О. Бальцера є обґрунтування витоків законодавства Польщі, інших слов'янських держав, зокрема й Київської Русі, зі звичаєвого права поляків, українців та інших слов'ян, а не скандинавів чи німців, про що стверджували дослідники німецького походження. Ця концепція «домашнього походження права» у слов'янських народів допомогла конституюванню їхніх державних структур. О. Бальцер також продовжив дослідження з історії права та судочинства львівських вірмен,

започатковані ще в 1860-х роках Ф. Бішофом. Це дає змогу стверджувати і про належність О. Бальцера до наукової школи історії держави і права неслов'янських народів.

Представниками наукової школи історії держави і права Польщі, України та інших слов'янських земель на юридичному факультеті Львівського університету були також А. Віняж (дослідження польського звичаєвого права), українець М. Чубатий (дослідження історії українського права), один з учнів О. Бальцера, за порадою якого розпочав спеціалізуватися з дослідження історії українського права. Упродовж 1921–1923 років учений обіймав посаду професора історії українського права Українського таємного університету у Львові, що дає всі підстави зарахувати його до викладачів юридичного факультету Львівського університету.

Наукова школа історії держави і права неслов'янських народів спеціалізувалася передусім на дослідженні історії німецького права. Окремі дослідження викладачів юридичного факультету Львівського університету з цієї тематики відносяться ще до 1850–1880-х років (праці Ф. Бішофа, Г. Бруннера, Е. Буля). Наприкінці XIX – у першій третині XX ст. цю тематику у Львівському університеті розвивали юристи П. Домбковський, А. Гальбан, М. Бобжинський, А. Янович, З. Соха, до наукових зацікавлень яких належали також історія польського права, римське право та канонічне право.

Окрема наукова школа канонічного права сформувалася на юридичному факультеті Львівського університету зусиллями В. Абрагама, Л. Гальбана, Ю. Кашніці, Т. Сільницького, П. Калви та Є. Яглажа. Предметом дослідження цих учених передусім були організація та розвиток інститутів Римо-католицької Церкви на польських та українських етнічних землях.

Римське право науковому аналізу викладачі Львівського університету піддавали від часу створення юридичного факультету. Одним з найбільших дослідників римського права в першій половині XIX ст. був А. Гаймбергер, а у 1850–1860-х роках – Й. Зельонацький.

Наукова школа римського права у Львівському університеті представлена Ф. Жрудловським, С. Шаховським, Л. Пінінським, М. Хлямтачем, І. Кошембар-Лисковським, В. Осуховським, М. Пойнаром і О. Надрагою. Українець О. Надрага був випускником юридичного факультету Львівського університету, а в 1921–1925 роках на посаді професора викладав римське право для студентів юридичного факультету Українського таємного університету у Львові.

У радянський період історико-правову школу представляли професори В. С. Кульчицький, П. О. Недбайло, В. Г. Сокурєнко, Б. Й. Тищик та доценти В. І. Калинович, М. І. Настюк.

З проголошенням державної незалежності України почався активний розвиток та діяльність львівської історико-правничої школи. Цей напрямок очолили авторитетні професори В. Кульчицький та Б. Тищик. Вони чи не найбільше прислужилися у національній історико-правовій науці своїми дослідженнями проблем державно-правового розвитку України. У межах цієї школи аналізують проблеми зародження і подальшої еволюції українських державно-правових інститутів, вивчають національну, державно-правову традицію; виявляють основні причини та наслідки виникнення, розвитку і ліквідації окремих державно-правових систем, аналізують взаємозв'язки державних структур і правових інститутів; поглиблено вивчають проблеми становлення і розвитку як світової, так і української політичної і правової думки, досліджують новітні підходи та методи, які використовує сучасна історико-правова наука.

На сучасному етапі розвитку історико-правової науки новим напрямом наукових досліджень викладачів кафедри є вивчення маловідомого в українській історико-правовій науці матеріалу про правове становище західноукраїнських земель у складі Польського королівства (XIV–XVI ст.) (д. ю. н. І. Бойко); особливостей застосування магдебурзького права в Україні (XIV–XIX ст.) (д. ю. н. М. Кобилецький), рецепції окремих інститутів римського приватного права в джерела українського права (XVII–XX ст.) (доц. А. Федущак-Паславська); виявлення філософських основ римського права – християнства та ідеї стоїцизму; дослідження правових поглядів маловідомих або замовчуваних в часи тоталітарного режиму українських громадсько-політичних діячів минулих століть, зокрема А. Андрієвського, С. Дністрянского, Є. Ерліха, Б. Кістяківського, К. Левицького, О. Малиновського, О. Огоновського, В. Старосольського та ін. (доц. Т. Андрусяк, доц. А. Коваль).

Сьогодні історію держави і права досліджують: проф. Б. Тищик, д. ю. н. М. Кобилецький, д. ю. н. І. Бойко, доц. А. Кольбенко, доц. О. Липитчук, доц. Т. Андрусяк, доц. А. Федущак-Паславська, доц. Л. Шевчук, доц. А. Коваль, к. ю. н. О. Ригіна, к. ю. н. Х. Моряк-Протопопова.

Кафедра готує фахівців (бакалаврів, спеціалістів і магістрів) за спеціальністю правознавство на денній та заочній формі навчання. При кафедрі діє аспірантура за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Є два студентські наукові гуртки: з історії держави і права України та з історії держави і права зарубіжних країн. Студенти-гуртківці беруть участь в регіональних і міжнародних конференціях.

Кафедра забезпечує викладання курсів: історія держави і права України; історія держави і права зарубіжних країн; римське приватне право; історія політичних та правових учень; актуальні проблеми науки історії держави і права; розвиток української правової думки; наступність в історії українського права; правові конструкції римського права у сучасному європейському праві; історія міського права в Україні; становлення і розвиток митних органів України; правові вчення XX ст.

Унаслідок функціонування історико-правової школи протягом 1944–2012 рр. викладачі кафедри опублікували близько 50 монографій, 1000 статей і матеріалів конференцій, понад 120 підручників та навчальних посібників. На кафедрі підготовано понад 50 кандидатських та 6 докторських дисертацій. Станом на 2013 р. на кафедрі ведеться підготовка 11 аспірантів.

Співробітниками кафедри останніми роками проведено міжнародну конференцію «Актуальні проблеми історії держави і права Центрально-Східної Європи (присвячена 150-річчю Освальда Бальцера) (Львів, 24-25 квітня 2009 р.), аспірантсько-студентську конференцію «Професор Володимир Семенович Кульчицький – видатний історик права Львівського національного університету імені Івана Франка» (присвячена пам'яті проф. В. С. Кульчицького) (Львів, 22 грудня 2010 р.), студентсько-аспірантську наукову конференцію «Конституція гетьмана Пилипа Орлика 1710 року – визначна пам'ятка українського права» (присвячена 300-річчю прийняття Конституції гетьмана Пилипа Орлика) (Львів, 28 квітня 2010 р.).

Кафедра співпрацює з аналогічними кафедрами інших вищих юридичних закладів і факультетів України, зокрема з Харківською національною юридичною академією імені Ярослава Мудрого (зав. кафедри, проф. Гончаренко В. Д.), Одеською національною юридичною академією (зав. кафедри проф. Аракелян М. Р.), Прикарпатським національним університетом імені В. Стефаника (зав. кафедри доц. Присташ Л. Т.) та ін. Співпраця з ними виражається у взаємній участі в наукових конференціях, публікаціях наукових статей у наукових збірниках, рецензуванні підручників, посібників, наукових праць, статей, опонуванні дисертацій та ін.

Кафедра тісно співпрацює з кафедрою римського приватного права Люблінського католицького університету імені Папи Римського Івана-Павла II (Польща) (зав. кафедрою проф. Дембінський А.): проводять спільні наукові конференції викладачів і студентів, публікацію наукових статей, рецензування наукових праць).

Діяльність наукової школи з історії держави і права зарубіжних країн започаткована ще у польський період. Сьогодні дослідження з історії держави і права проводять проф. Тищик Б. Й., доц. Кольбенко А. В., доц. Липитчук О. В., доц. Ригіна О. М., кандидати юридичних наук та аспіранти кафедри.

У межах цієї школи вивчають процеси становлення та розвитку державності у правових системах країн Європи, Америки та Азії в добу середньовіччя, Новий та Новітній часи.

Тільки за останні роки опубліковано 19 навчальних посібників, текстів лекцій, понад 450 статей і матеріалів, підготовано 6 кандидатів наук.

Список використаної літератури

1. Історія держави і права України / В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев / за ред. В. Д. Гончаренка. – Х. : Право, 2013. – С. 3.
2. *Кахнич В. С.* Розвиток правової науки та освіти на юридичному факультеті Львівського університету за часів Австрії та Австро-Угорщини / В. С. Кахнич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 66–71.
3. *Кахнич В.* Професор О. Бальцер в історії юридичного факультету Львівського університету / В. Кахнич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – Вип. 3. – С. 65–72.
4. *Кахнич В.* Професор Освальд-Мар'ян Бальцер (Balzer) на шпальтах записок наукового товариства ім. Т. Шевченка / Володимир Кахнич // Актуальні проблеми історії держави і права країн Центрально-Східної Європи (присвячена 150-річчю від дня народження О. Бальцера): матер. Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 24–25 квітня 2009 р.) – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. – 2009. – С. 108–110.
5. *Кахнич В.* Видатна постать Львівського університету – Пшемислав Домбковський / Володимир Кахнич // Професор Володимир Семенович Кульчицький – видатний історик права Львівського національного університету імені Івана Франка: матер. аспірант.-студент. наук. конф. (присвячена пам'яті проф. В. С. Кульчицького) (м. Львів, 22 грудня 2010 р.). – Львів : Юрид. ф-т. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. – 2011. – С. 23–24.
6. *Кахнич В.* Діяльність історико-правової школи права на юридичному факультеті Львівського університету / В. Кахнич // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XVIII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 лютого 2012 р.) – Львів : Юрид. ф-т. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. – 2012. – С. 79–81.
7. *Лаврецький Р.* Бобжинський (Bobrzyński) Міхал / Р. Лаврецький // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. - Т. I: А–К / Видавнича рада: І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2011. – С. 217–218.
8. *Мельник М.* Бішоф (Bischof) Фердинанд Франц Ксаверій Георг / М. Мельник // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. - Т. I: А–К / видав. рада: І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 214.
9. *Мельник М.* Кашніца (Kasznica) Юзеф / М. Мельник // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. - Т. I: А–К / видав. рада: І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови),

- Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 593.
10. *Путер М.* Бальцер (Balzer) Освальд Маріан / М. Питер // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 173.
 11. *Редзик А.* Абрагам (Abraham) Владислав Генрик Францішек / А. Редзик, Р. Лаврецький // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 119.
 12. *Редзик А.* Віняж (Winiarz) Алойзи / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 290.
 13. *Редзик А.* Гальбан (Halban) (Блюменсток) Альфред / А. Редзик, Р. Лаврецький // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 321.
 14. *Редзик А.* Жрудловський (Żródłowski) Фердинанд / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 500.
 15. *Редзик А.* Калва (Kałwa) Пйотр / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 575.
 16. *Редзик А.* Кошембар-Лисковський (Koschembahr-Łyskowski) Ігнацій / А. Редзик // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Т. I : А–К / видав. рада : І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. – С. 663.
 17. *Тищик Б.* Пшемислав Домбковський – видатний історик права (до 130-річчя від дня народження) / Б. Тищик // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2007. – Вип. 44. – С. 14–23.
 18. *Abraham W.* Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim / Władysław Abraham. – 39 s.
 19. *Balzer O.* Corpus iuris polonici mediae aevi. Program wydania zбору ustaw polskich średniowiecznych oraz regista tychże ustaw / Oswald Balzer. – Lwow : Drukarnia W. Łozińskiego, 1891. – 15 s.
 20. *Balzer O.* Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego XVI wieku / Oswald Balzer. – Warszawa : Redakcja Biblioteki Umiejętności Prawnych, 1886. – 58 s.
 21. *Balzer O.* Historia porównawcza praw słowiańskich. Główne kierunki rozwoju nauki i jej istotne zadanie / Oswald Balzer. – Lwow : Drukarnia W. Łozińskiego, 1900. – 66 s.
 22. *Balzer O.* Historia ustroju Polski. Przegląd wykładów Uniwersyteckich / Oswald Balzer. – Lwow : Księgarnia Gubrynowicza i syna, 1922. – 38 s.
 23. *Balzer O.* Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII / Oswald Balzer. – Lwów : Drukarnia W. Łozińskiego, 1882. – 54 s.
 24. *Balzer O.* O następstwie tronu w Polsce. Studya historyczno-prawna / Oswald Balzer. – Kraków : Akademia Umiejętności, 1897. – Cz. 1. Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim na tle Piastowskiego prawa dziedziczenia. – 144 s.
 25. *Balzer O.* Porządek sądów i spraw prawa ormiańskiego z r. 1604 / Oswald Balzer. – Lwów : Towarzystwo dla popierania nauki polskiej, 1912. – 64 s.
 26. *Balzer O.* Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie / Oswald Balzer. – Lwów : Towarzystwo dla popierania nauki polskiej, 1909. – 187 s.
 27. *Balzer O.* Skarbiec i Archiwum Koronne w dobie przedjagiellońskiej / Oswald Balzer // Prace naukowe. – Lwów : Towarzystwo dla popierania nauki polskiej, 1917. – 623 s.
 28. *Balzer O.* Statut ormiański w zatwierdzeniu Zygmunta I z r. 1519 / Oswald Balzer. – Lwów : Towarzystwo dla popierania nauki polskiej, 1910. – 289 s.
 29. *Balzer O.* Tradycja dziejowa uniji polsko-litewskiej / Oswald Balzer. – Lwów ; Warszawa : Księgarnia Gubrynowicza i syna, 1886, 1919. – 24 s.
 30. *Balzer O.* Walka o tron Krakowski w latach 1202 i 1210/11 / Oswald Balzer. – Kraków : Akademia Umiejętności, 1894. – 58 s.
 31. *Balzer O.* Z zagadnień ustrojowych Polski / Oswald Balzer. – Lwow : Towarzystwo dla popierania nauki polskiej, 1897. – 75 s.
 32. *Draus J.* Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. – Kraków : Księgarnia akademicka, 2007. – S. 35.
 33. *Finkel L.* Historia uniwersytetu Lwowskiego / L. Finkel, S. Starzyński. – Lwów : Drukarnia E. Winiarza, 1894. – Cz. 1. – S. 348–349.
 34. *Koschembahr-Łyskowski I.* Połączenie prawa / Ignacy Koschembahr-Łyskowski. – S. 4–45.

35. *Piniński L.* Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego / Leon Piniński.– S. 3–18.
36. *Pyter M.* Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna / Magdalena Pyter. – Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2010. – S. 20–49.
37. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931/32 i skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. – Lwów : Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. – S. 90.
38. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w latach akademickich 1936/37 i 1937/38. – Lwów : Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, 1937. – S. 93.

I. Бойко, В. Кахнич